

انجمن شناسی اجتماعی
(جامعه‌شناسی اندروانات اجتماعی)

تألیف و تحقیق:

دکتر احمد فولادیان

دکتر علی بنی‌اسدی

بهار ۱۳۹۵

سرشناسه	:	فولادیان، احمد، ۱۳۴۳
عنوان و نام پدید آور	:	آسیب شناسی اجتماعی (جامعه شناسی انحرافات اجتماعی)
	:	مولفان: احمد فولادیان، علی بنی اسدی.
مشخصات نشر	:	مشهد: چشمه سخن، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۶۸۴ ص.
شابک	:	978-600-91596-9-7
وضعیت فهرست نویسی	:	فیفا
عنوان دیگر	:	جامعه شناسی انحرافات اجتماعی.
موضوع	:	انحراف اجتماعی -- ایران
موضوع	:	Iran -- Deviant behavior
موضوع	:	مسائل اجتماعی -- ایران
موضوع	:	Iran -- Social problems
شناسه افزوده	:	بنی اسدی، علی، ۱۳۴۳
شماره کتابشناسی ملی	:	۴۳۳۷۰۰۰۰

نام کتاب: آسیب شناسی اجتماعی (جامعه شناسی انحرافات اجتماعی)

مؤلفان: احمد فولادیان، علی بنی اسدی

ناشر: چشمه سخن

چاپ و صحافی: چاپ دقت

ویراستاری و امور فنی: واحد هنری انتشارات چشمه سخن

نوبت چاپ: اول - پاییز ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۰۰۰

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۱۵۹۶-۹-۷

کلیه حقوق محفوظ و متعلق به مؤلفان است.

ISBN: 978-600-91596-9-7

9 786009 159697

پیش گفتار

انسان‌ها در فراز و نشیب‌های تاریخ، همیشه از دردها و آسیب‌های اجتماعی بسیاری رنج برده‌اند و همواره، در جست‌وجوی یافتن علل و انگیزه‌های آن‌ها بوده‌اند تا راه‌ها و شیوه‌هایی را برای رهایی از آن‌ها بیابند. از مجرعه این ادراک‌ها و تجربه‌ها و آموخته‌ها، توانسته‌اند زمینه‌های مطالعاتی و رشته‌های مختلفی را برای تسکین ناهنجاری‌ها و نابسامانی‌های زندگی اجتماعی، پی‌ریزی کنند. حاصل این کار، پیدایی دانش «آسیب‌شناسی اجتماعی» (جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی) است. آسیب‌شناسی اجتماعی؛ مطالعه بی‌نظمی‌ها و آسیب‌های اجتماعی است به همراه علل و انگیزه‌های پیدایی آن‌ها، و نیز شیوه‌های پیشگیری و درمان این پدیده‌هاست به انضمام مطالعه شرایط بیمارگونه اجتماعی. زیرا خاستگاه اصلی تبه‌کاری، باید در کل حیات اجتماعی از قبیل: فقر، تورم، گرانی، بی‌کاری، فقدان امنیت مالی و حقوقی و سایر عواملی که باعث محرومیت می‌شوند، جست‌وجو کرد که زمینه مساعدی را برای انواع مختلف آسیب‌های اجتماعی، چون: خودکشی، سرقت، اعتیاد به مواد مخدر و الکل، طلاق و... فراهم می‌آورند. از این‌رو، مفهوم آسیب‌شناسی، گستره وسیعی پیدا می‌کند و از ابعاد ارزشی و کاربردی فراوانی برخوردار می‌گردد.

در اثر حاضر، موارد عمده‌ای از انحرافات و آسیب‌های اجتماعی، در پهنه‌ای از تحلیل‌های جامعه‌شناختی، مورد توجه قرار گرفته است تا بتوان همواره با رویکردهایی عالمانه و کارآمد، تدابیری با همت دولتمردان و مشارکت مردم اتخاذ نمود.

مؤلفان این کتاب، با پشتوانه سال‌ها فعالیت آموزشی و تحقیقات علمی، در مراکز دانشگاهی و پژوهشی و با ژرف‌اندیشی در رفتارهای اجتماعی مردم، کوشیده‌اند تا بتوانند نیم‌رخ‌های نابسامانی‌های موجود جامعه را، همراه با رویکردها و نظریه‌های مربوط به آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی، معرفی و ارائه نمایند. به‌طور قطع؛ این کتاب، کامل و عاری از نقص نخواهد بود اما سعی وافر بر آن بوده است که تا حد امکان، مطالب از غنای علمی و سلاست مورد انتظار، برخوردار گردد.

ویژگی‌های این کتاب:

- سرفصل‌ها، مطالعاتی، مطابق با مصوبه ستاد انقلاب فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، به زیور طبع آراسته شده است بنابراین، کتاب مزبور می‌تواند به‌طور مستقیم، به‌عنوان منبع درسی «آسیب‌شناسی اجتماعی»، «جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی» برای دانشجویان در نظر گرفته شود.

- جهت دسترسی سریع و آسان همراه با دقت و توجه به مستندات، فهرست منابع در ذیل هر فصل، به تفکیک ارائه شده است.

- برخی از فصول، به‌دلیل اهمیت واکاوی آن، مختصر تر شده است.

- در بخش آخر (هفتم)، به دورنمایی از آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی جامعه ایران، پرداخته شده است.

- این اثر؛ به هفت بخش، تقسیم و با مباحث مرتبط، تنظیم و به‌رسایی بندی شده است.

این اثر را به اساتید گرانمایه؛ دکتر غلام‌عباس توسلی، دکتر رامپور صدر نبوی، دکتر حسن سربابی، دکتر باقر ساروخانی، دکتر سیف‌الله سیف‌اللهی، دکتر سیداحمد حسینی، دکتر عزت‌الله سام آرام، دکتر مهرداد نوابخش و دوست و همکار عزیزمان؛ دکتر سیدحسن موسوی چلک (رئیس انجمن مددکاری اجتماعی ایران) و سرکارخانم دکتر افسانه ادریسی، تقدیم می‌کنیم.

در به ثمر رسیدن کتاب حاضر، دوستان و همراهان گرانقدر، مساعی فراوان و مجذانه‌ای داشته‌اند که بسیار شایسته تقدیر است و سپاس‌گزارشان هستیم.

- جناب آقای موسی عمرانی؛ مدیر انتشارات و واحد فنی و هنری مؤسسه انتشاراتی «چشمه سخن» که تلاش‌های بی‌دریغی داشتند.

- جناب آقای مهندس علیرضا پروانه قوژدی، که طراحی جلد کتاب را خلأقانه آراستند.

- دانشجویان عزیز و فرهیختگان برومندی که همچون سربازانی وفادار، همواره در رکاب کاوشگری و کتدوکاوه‌های علمی، همیارمان بودند.

در همین ایستگاه، بایسته و بایسته است تا از مناعت طبع و الطاف صمیمانه خانواده عزیزمان، که با شکیبایی‌شان ما را در به ثمر رساندن این کتاب یاری دادند، با تکریم قدردانی نماییم. برای همگان توفیق الهی همراه با عزت و سلامت و بهروزی را مسئلت می‌نماییم.

دکتر احمد فولادیان

(جامعه‌شناس و محقق علوم اجتماعی - عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد)

دستر علی‌نژاد

(روانشناس بالینی و محقق علوم رفتار - مدرس دانشگاه آزاد اسلامی مشهد)

(فروردین ماه ۱۳۹۵ خورشیدی)

فهرست

۵	 مقدمه
۱۱	 بخش یکم
۱۳	 ماهیت جامعه‌شناسی انحرافات
۱۵	 انواع کج‌روی‌های اجتماعی
۲۱	 ویژگی‌های انحراف
۲۲	 مفهوم آسیب‌شناسی اجتماعی
۲۴	 تعاریف: رفتار، هنجار، ارزش‌های اجتماعی، هنجارشکنی، انحراف و آسیب
۲۴	 اجتماعی، جرم، بزه، قوانین - جرائم و مجازات
۶۱	 منابع
۶۵	 بخش دوم: عوامل کج‌رفتاری افراد در جامعه
۶۷	 عوامل فرهنگی و اجتماعی
۱۳۷	 عوامل اقتصادی
۱۴۶	 عوامل روانی

- منابع..... ۱۵۹
- بخش سوم؛ رویکردها و نظریه‌های مربوط به کج‌روی و انحرافات اجتماعی (۱)..... ۱۶۵
- الف) دیدگاه زیست‌شناختی در انحرافات..... ۱۷۰
- ب) دیدگاه روان‌شناختی در انحرافات..... ۱۷۲
- پ) دیدگاه جامعه‌شناختی در انحرافات..... ۱۸۵
- د) دیدگاه زیست‌شناختی در انحرافات..... ۲۱۴
- بخش چهارم؛ رویکردها و نظریه‌های مربوط به کج‌روی و انحرافات اجتماعی (۲)..... ۲۱۶
- نظریه قلبیپسند در تبیین دیدگاه جرم‌شناسی..... ۲۲۰
- دو دیدگاه راجع به کتب شکاگو..... ۲۲۰
- ساختار مناسب یادگیری و اجرای نقش‌های مجرمانه..... ۲۲۰
- فرصت‌های نابرابر، اساس فرضیه سلووارد و اهلین..... ۲۲۱
- ارزیابی نظریه مرتون..... ۲۲۲
- انواع خودکشی از نظر دورکیم..... ۲۲۴
- تبیین بزه‌کاری جوانان..... ۲۲۵
- نظریه‌های خرده فرهنگی..... ۲۲۵
- نظریه‌های بی‌سازمانی اجتماعی..... ۲۵۵
- نظریه‌های روان‌شناسی اجتماعی..... ۲۷۷
- منابع..... ۲۷۹
- بخش پنجم؛ جوانان، خانواده و کج‌روی‌های اجتماعی..... ۲۸۱
- آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی نوجوانان و جوانان..... ۲۸۶

آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی کودکان.....	۴۱۰
آسیب‌های عمومی و انحرافات اجتماعی در جامعه.....	۴۱۷
منابع.....	۴۳۴
بخش ششم؛ آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی پیش روی بانوان.....	۴۴۳
خشونت علیه زنان.....	۴۴۵
جرم و زنا.....	۴۵۰
بزه‌کاری زنان.....	۴۵۱
روسی‌گری (تن‌فروشی یا فاحشه‌گری).....	۴۵۵
آزار جنسی.....	۴۵۸
تبعیض جنسی.....	۴۶۱
خشونت خانگی.....	۴۶۴
بدحجابی یا حجاب‌ستیزی.....	۴۷۶
خودآرایی و خودنمایی افراطی.....	۴۹۲
پوشش نامناسب.....	۴۹۴
فرار دختران از منزل.....	۵۰۳
زنان بی‌سرپرست (زنان سرپرست خانوار).....	۵۱۲
اعتیاد زنان.....	۵۱۹
خودکشی زنان.....	۵۳۰
زنان و احساس ناامنی.....	۵۳۵
قاچاق زنان و دختران.....	۵۳۷

- ۵۳۹..... شکست در ازدواج (طلاق)
- ۵۴۲..... زندگی مجردی دختران
- ۵۴۵..... خودارضایی دختران
- ۵۴۷..... منابع
- ۵۵۱..... بخش هفتم؛ جستاری بر آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی در ایران
- ۵۵۳..... «قتل‌های یالو» چگونه رخ می‌دهند؟
- ۶۷۷..... سایر تألیفات

مقدمه

زندگی اجتماعی انسان، همواره تحت حاکمات قواعد یا هنجارهای اجتماعی است. اگر ما از قواعدی که بعضی از انواع رفتار را، در زمینه‌های معینی به‌عنوان رفتارهای مناسب و برخی از رفتارهای دیگر را، به‌عنوان رفتارهای نامناسب تریف می‌کنند، پیروی نمی‌کردیم، فعالیت‌هایمان دست‌خوش هرج و مرج می‌گردید. هنجارهایی که ما در آنها ایمان از آن‌ها پیروی می‌کنیم، به زندگی اجتماعی‌مان، خصلتی منظم و قابل پیش‌بینی می‌بخشند. جامعه‌شناسی تا اندازه‌ی زیادی، به نشان دادن اینکه؛ چگونه نظم اجتماعی برقرار می‌شود، می‌پردازد.

مطالعه‌ی رفتار انحرافی، یکی از جذاب‌ترین وظایف جامعه‌شناسی است. این حوزه از تحلیل جامعه‌شناسی پیچیده است، چرا که به اندازه‌ی ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، انواع فراوانی از تخلف از قانون نیز وجود دارد. از آنجا که هنجارها در میان فرهنگ‌های مختلف و حتی بین خرده‌فرهنگ‌های گوناگون درون یک جامعه، فرق می‌کنند، آنچه که در یک محیط فرهنگی طبیعی است، در محیط فرهنگی دیگر انحراف است.

آسیب‌شناسان اجتماعی، به مطالعه علل ایجاد ناهنجاری‌های اجتماعی می‌پردازند تا بتوانند راه حل‌هایی برای پیشگیری و درمان آن‌ها بیابند. اصلی‌ترین علت شکل‌گیری انحرافات اجتماعی، ساختار دور از هنجار و منحرف جامعه است، که این‌گونه مسائل برای کسانی که نگران آینده

سرزمینشان هستند. حائز اهمیت است. مطالعه‌ی انحرافات اجتماعی در ایران، از این جهت دارای اهمیت هستند که میزان آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی، به شکل بی‌سابقه‌ای نسبت به ادوار گذشته و نیز نسبت به کشورهای خاورمیانه، افزایش یافته است.

یکی از مهم‌ترین علل شکل‌گیری آسیب‌های اجتماعی، به فرهنگ‌پذیری و جامعه‌پذیری افراد مربوط می‌شود. در واقع، فرهنگ‌پذیری و جامعه‌پذیری، با یکی کردن خواسته‌ها و تمایلات افراد جامعه، موجب ایجاد نظم می‌شوند. حال اگر در جامعه، ارزش‌ها و هنجارهای درست و مشخصی وجود نداشته باشند که افراد به آن‌ها رجوع کنند، بی‌هنجاری و نظم اجتماعی زیان‌باری گسترش می‌یابد. از طرفی اگر در جامعه‌ای آزادی لازم وجود نداشته باشد، شخصیت افراد سرکوب می‌شود و آن‌ها برای بیان مخالفت خود به ناهنجاری روی می‌آورند. جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی، یکی از شاخه‌های جوان جامعه‌شناسی است که شالوده‌ی علمی آن از آثار جامعه‌شناسانی چون کارل مارکس و امیل دورکیم آغاز می‌شود. بحث علمی در این رشته، با به‌کارگیری اصطلاح «ناهنجاری» توسط دورکیم، رونق گرفت. کتاب «تحت عنوان «خودکشی» را، می‌توان سرآغاز مطالعه علمی در باره جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی دانست. این رشته جامعه‌شناسی، پدیده‌های انحرافی را، در رابطه با ساختارها، نهادها و فرآیندهای اجتماعی مورد مطالعه قرار می‌دهد.

از دیدگاه جامعه‌شناسی انحرافات؛ انحراف اجتماعی یک پیوستاری از رفتار است که هم به تخلف از قانون، نظیر: قتل و اختلاس و هم به تخلف از هنجارهای اجتماعی و فرهنگی، بدون قانون شکنی رسمی، نظیر: فرار نوجوانان و جوانان از خانه، ارجاع داده می‌شود. اگر رفتار فرد برخلاف ارزش‌ها و هنجارهایی باشد که به‌وسیله‌ی فرهنگ عمومی جامعه تعریف شده است، از دیدگاه جامعه‌شناسی انحرافات، به‌عنوان انحراف اجتماعی شناخته می‌شود، بدون آنکه چنین رفتاری لزوماً، به قانون شکنی منتهی شود. باید دانست که تعریف جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی، از دیدگاه مکاتب مختلف مانند: اثبات‌گرا، کارکردگرا، پدیدار شناختی و ... به‌طور یکسان نیست.

جامعه‌شناسی انحرافات اجتماعی، حداقل با سه عنوان دیگر: آسیب‌های اجتماعی، بی‌سازمانی اجتماعی و مسائل اجتماعی، نیز مطرح شده است. آسیب‌های اجتماعی؛ به معنی مطالعه‌ی مبادی

کارکردهای مواجهه با اختلال است. مردم اغلب کشورهای دنیا بر این باورند که؛ جرم و خیانت، اعتیاد به مواد مخدر و ولگردی، از مظاهر آسیب‌شناختی زندگی نوین اجتماعی هستند.

مفهوم بی‌سازمانی اجتماعی، در سال‌های بعد از ۱۹۲۰ میلادی رواج پیدا کرد که مترادف با از میان رفتن هنجارها و ارزش‌های اجتماعی معنی می‌شد. پدیده‌ای که تصور می‌رفت به عللی چون: مهاجرت، شهرنشینی، صنعتی شدن و به‌طور کلی، دگرگونی‌های اجتماعی به وجود آمده باشد.

مسئله اجتماعی نیز به گفته «رابرت»؛ نسبت شیوه‌ای از رفتار است که از جانب نظم اجتماعی به‌عنوان تخلف از هنجارهای مورد تأیید جامعه تلقی می‌شود. مسئله اجتماعی واقعی‌تری است که با کیفیت زندگی مطلوب ناسازگار است و از سوی عوامل اجتماعی از قبیل: تضادهای گروهی، ایجاد یا تقویت می‌شود و همواره راه حل اجتماعی خاصی را می‌طلبد.

انحراف اجتماعی، گاه انحراف از نظر ماری تعریف می‌شود و کسانی که در اطراف میانگین قرار دارند، عادی تلقی می‌شوند و بالاتر و پایین‌تر از این حد، منحرف به حساب می‌آید. «تیو» رفتار انحرافی را هرگونه رفتاری می‌داند که اجماع عمومی آن را «انحرافی» می‌داند.

پیشگیری از وقوع انحرافات اجتماعی و جرم در جامعه، به منظور بهسازی محیط زندگی جمعی و خانوادگی، از دیگر اهداف این علم است. همچنین؛ تدابیر برای پیشگیری و جلوگیری از بازگشت مجدد انحرافات اجتماعی و بررسی شیوه‌های بازپذیری اجتماعی. روان‌نیز، در این علم بررسی می‌شود.

در جامعه‌شناسی کلاسیک، غالباً انحراف اجتماعی را شیوه رفتاری در نظر می‌گیرند که برخلاف وفاق جامعه است و آنرا به عدم هم‌نوایی با یک هنجار یا مجموعه‌ای از هنجارهایی که مورد قبول اکثریت اعضای یک جامعه واقع شده است، تعریف کرده‌اند.

به‌طور کلی؛ انحراف اجتماعی پدیده‌ای است که، هیچ شیوه مطلق و جهانی، برای تعریف آن وجود ندارد. زیرا انحراف در ارتباط با زمان، مکان، موقعیت اجتماعی افراد، فرهنگ‌ها، خرده‌فرهنگ‌های مختلف، ایدئولوژی‌ها و گروه‌های اجتماعی متفاوت، نسبی است.

یک سؤال اساسی در حیطه جامعه‌شناسی انحراف این است که؛ جوامع چگونه مشخص می‌کنند که چه رفتاری قابل پذیرش و چه رفتاری غیرقابل پذیرش خواهد بود؟

در پاسخ به این سوال باید گفت: همه جوامع بر اساس فرهنگ‌ها و خرده فرهنگ‌هایشان، هنجارهایی دارند که ناظر بر رفتار افراد جامعه است. آن‌ها برای اعمال هنجارها، سازوکارهای گوناگونی از کنترل اجتماعی دارند و کنش‌های ناهم‌نوا را منع، هنجارشکنان را تنبیه و هم‌نویان با هنجارهای اجتماعی را، تشویق می‌کنند. براین اساس، هرگونه رفتار، عقیده یا شرایطی که هنجارهای اجتماعی را نقض کند، انحراف اجتماعی نامیده می‌شود.

با وجود به‌کارگیری سازوکارهای مختلف در کنترل اجتماعی، که با هدف تضمین سطحی از هم‌نویی انجام می‌شود، هنوز میزان قابل توجهی از انحرافات اجتماعی، در همه جوامع وجود دارد و بیشتر اعضای جامعه، گاه از هنجارهای جامعه عدول کرده و مرتکب رفتار انحرافی می‌شوند. بنابراین؛ در تعریف مفهوم انحراف اجتماعی، تقسیم جامعه به سالم و ناسالم و این‌که هر جامعه‌ای که در آن انحراف مشاهده شود - جامعه ناسالم است، صحیح نخواهد بود.

به‌طور کلی؛ رفتار افراد که در روی یک نظام اعتقادی غیر معمولی افراطی، اصرار می‌ورزند، ممکن است از طرف برخی گروه‌های اجتماعی، رفتاری عادی تلقی گردد. برخی از مردم نیز، به‌دلیل ویژگی‌های خاصی که از زمان تولد به ارث برده‌اند، نظیر؛ تعلق به یک نژاد یا گروه قومی خاص، منحرف تلقی شوند. افراد دیگری ممکن است به دلیل ابتلاء به بیماری خاص، مثل؛ ایدز، در نگاه خانواده، دوستان یا همکاران، منحرف شناخته شوند.

انحراف اجتماعی، برحسب زمان نیز نسبی است. برای مثال؛ امروزه، زنان با شلوارهای جین و موهای کوتاه و مردان در حالی که گوش‌واره در گوش دارند و با موهای بلند، در مدارس و دانشگاه‌های غربی حاضر می‌شوند تلقی خاصی شکل نمی‌گیرد، در حالی‌که در ۱۹۵۰-۱۹۶۰، چنین رفتارهایی، انحراف اجتماعی محسوب می‌شد.

انحراف اجتماعی، از یک جامعه تا جامعه دیگر نیز، نسبی است. رفتاری که در یک جامعه سنتی غیر قابل قبول محسوب می‌گردد، مثل؛ همجنس‌بازی، ممکن است در جوامع پُست مدرن، یک سبک زندگی تعریف شود یا این‌که حداقل، مورد تسامح جامعه قرار گیرد.

انحراف اجتماعی، بر حسب میزان جدی بودن هم، متغیر است. و از تخلف از هنجارهای مرسوم، نظیر: تحویل کتاب به کتابخانه بعد از تاریخ مقرر، تا تخلفات بسیار جدی و شدید که شامل نقض قانون جنائی شده و مجازات شدید در پی دارد، قابل طبقه‌بندی است.

در تعریف انحراف اجتماعی با رویکرد جامعه‌شناختی، گروهی از صاحب‌نظران، بر نوع رفتار انحرافی تمرکز نموده و واحد تحلیلی‌شان را یک مورد از رفتار انحرافی یا مجموعه‌ای از رفتارهای انحرافی در نظر می‌گیرند. کوهن (۱۹۵۵)، بر این باور است که برای ارائه تعریفی از جامعه‌شناسی انحرافات، باید به جای تمرکز بر منحرفان، به رفتار انحرافی رجوع کرد. در مقابل، رویکرد دیگری در جامعه‌شناسی انحرافات وجود دارد که معتقد است؛ به جای رجوع به رفتار انحرافی، باید بر مرتکبان تمرکز نمود و واحد تحلیلی‌شان نیز، فرد منحرف است.

این اثر، در حدّ توان کوشید است تا مباحث و مسائل مربوط به آسیب‌های اجتماعی از دیدگاه جامعه‌شناختی، با سازوکارها و شاخص‌های زیر خط، کاویده گردد و زمینه‌های مباحثه و کاوشگری، در نزد فرهیختگان و صاحبان علم الاجتماع، در دسترس روشن، مهیا شود.

دکتر احمد فولادی

(جامعه‌شناس و محقق علوم اجتماعی - عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی مشهد)

دکتر علی بنی‌اسدی

(روانشناس بالینی و محقق علوم رفتاری - مدرس دانشگاه آزاد اسلامی مشهد)

(فروردین ماه ۱۳۹۵ خورشیدی)